

Izvirni znanstveni članek Original scientific paper (1.01)
Besedilo prejeto Received: 9. 4. 2025; Sprejeto Accepted: 9. 7. 2025
UDK UDC: 94(497.4):929Rajhman J.
DOI: 10.34291/Edinost/80/01/Maver
© 2025 Maver CC BY 4.0

Aleš Maver

Pogledi Jožeta Rajhmana na slovensko zgodovino 19. in 20. stoletja

Jože Rajhman's Views of the Slovenian History of the 19th and 20th Centuries

Izvleček: Rajhmanova srečevanja z zgodovino slovenskega prostora med (okvirno) letoma 1800 in 1950 bi lahko na hitro razvrstili v nekaj predalčkov. Za njegovo razumevanje Jerneja Kopitarja je najpomembnejši prispevek o razmerju med avstroslavizmom in katolištvom pri dunajskem dvornem knjižničarju. Tukaj vsaj malo preseneti jedka ocena Kopitarjeve verske vneme. Kar se tiče dejavnosti slovenskih protestantov v 16. stoletju kot netiva kulturnega boja med Slovenci na prelomu iz 19. v 20. stoletje, se Rajhman najbolj navdušuje nad oceno Ivana Prijatelja iz besedila iz leta 1908. Pomemben je članek *Slovenski "Nacionalizem in krščanstvo"*. V njem je teolog pregledno orisal razvoj pogledov na hierarhijo vrednot ob vprašanju naroda v slovenski katoliški misli 19. in 20. stoletja. S svojim razumevanjem slovenske preteklosti in zlasti odločilnih prelomnic 19. in 20. stoletja se Rajhman razvidno umešča v tisti tok katoliške misli na Slovenskem, ki je v javnosti po drugi svetovni vojni lahko ohranil vsaj nekaj skromne besede.

Ključne besede: slovenska zgodovina 19. in 20. stoletja, kulturni boj, vera in narodnost, Jernej Kopitar

Abstract: *Rajhman's encounters with the history of Slovenian areas between (roughly) 1800 and 1950 could be quickly classified into a few compartments. Most important for his understanding of Jernej Kopitar is the essay on the relationship between Austro-Slavism and Catholicism by the Viennese court librarian. Here one is at least a little surprised by the caustic assessment of Kopitar's religious zeal. In regards to the activities of the Slovene Protestants in the 16th century as a nexus of the culture wars among the Slovenes at the turn of the 19th to the 20th century, Rajhman is most impressed by Ivan Prijatelj's assessment in a text from 1908. The article Slovene "Nationalism and Christianity" is very important. In it, the theologian clearly outlines the development of views on the hierarchy of values on the question of the nation in Slovenian Catholic thought in the 19th and 20th centuries. With his understanding of Slovenia's past and especially of the decisive turning points of the 19th and 20th centuries, Rajhman clearly fits into that stream of Catholic thought in Slovenia which was able to retain at least a modicum of voice in the public sphere after the Second World War.*

Key words: *Slovenian history of the 19th and 20th centuries, culture wars, religion and nation, Jernej Kopitar*

Uvod

Leta 1924 rojeni Jože Rajhman se slovenski preteklosti 19. in 20. stoletja ni posvečal kot osrednjemu področju svojega zanimanja (o Rajhmanovem življenju in delu prim. predvsem Vrečko-Krajnc 2019 in tudi Škafar 1999). Ne glede na to se je pogosto dotikal, zaradi česar lahko premislek o njegovih pogledih nanjo prispeva kak pomemben kamenček v mozaik našega razumevanja moža, njegovega časa in njegove misli. Že na začetku moram hkrati priznati, da predstavlja to besedilo šele nekakšno približevanje osrednji temi prispevka, saj bi bilo mogoče in celo nujno vanj verjetno vključiti še precej utrinkov, ki jih v njem ni.

Rajhmanova srečevanja z zgodovino slovenskega prostora med (okvirno) letoma 1800 in 1950 bi lahko človek na hitro razvrstil v nekaj predalčkov. Sam bi v prvega dal njegove znanstvene in strokovne objave o jezikoslovcih iz tega časa, zlasti o Petru Dajniku in Jerneju Kopitarju. Drugi predalček je povezan z njegovim osrednjim znanstvenim zanimanjem, z dejavnostjo slovenskih protestantov 16. stoletja in z recepcijo njihovega dela na Slovenskem. Tu mu je kar nekaj snovi dala intenzivna kulturnobojno obarvana razprava o pomenu reformacije za Slovence, ki se je razplamtela ob koncu 19. in še posebej v začetku 20. stoletja, med drugim ob »Trubarjevih slavnostih«, kakor jih je krstil Ivan Cankar.

V tretji predalček bi bilo moč umestiti teologovo razmišljanje o razmerju med narodno in versko pripadnostjo, kot se je (zlasti v katoliških logih) na Slovenskem razvijalo od marčne revolucije do obdobja takoj po drugi svetovni vojni. V tem njegovem prispevku vsaj sam vidim bistveno komponento za razumevanje njegovega odnosa do razvojnih silnic obravnavanega obdobja. In končno ne smemo prezreti, da se je Rajhman k dediščini poznega 19. in zgodnjega 20. stoletja vedno znova vračal in se z njo soočal, kadar je govoril o pastoralnih izzivih za Cerkev v naših krajih v času po zadnjem koncilu, najsi je šlo za možnosti za novo evangelizacijo ali za lik duhovnika, kakršen bi bil po mnenju profesorja pastoralne teologije ustrezen za omenjeni čas velikih sprememb znotraj Cerkve.

1 Drobci o družbenem okviru Rajhmanovega delovanja

Ni pretirano reči, da so bila desetletja, o katerih bo govor ob pretresu njegovih besedil, formativnega pomena še celo za današnjo podobo slovenskega družbenega prostora. Zato tudi ni čudno, da so prelomnice v njih in njihovi najpomembnejši akterji vzbujali zelo različne interpretacije. Te se niso razlikovale le med Slovenci nasploh, marveč tudi med predstavniki tukajšnje katoliške skupnosti (Pirc 1997). Kar je nekaterim veljalo za posnemanja vreden zgled, je drugim najbolj začrtalo stranpot, ki je peljala naravnost v tragičen razplet.

Ob tem je treba že zdaj dodati še eno oteževalno okoliščino. Katoliška cerkev na Slovenskem je po drugi svetovni vojni s težavo sobivala s politično oblastjo, ki ji je bila izrazito nenaklonjena (Dolinar 2006; Griesser Pečar 2016; 2017; Kolar 2018; Pacek 2023). Med drugim je to pomenilo, da si je na vso moč prizadevala katoliške vsebine v celoti izriniti iz javnosti (prim. za zelo zgovoren zgled recimo Kolar 2024; prim. tudi Pacek 2020). Intenzivnost tega prizadevanja je bila pri nas tudi v primerjavi z drugimi socialističnimi deželami srednje in vzhodne Evrope izredno visoka (Bizilj 1991; Dolinar 2006; Griesser Pečar 2016; Pacek 2020). Zato je bilo stanje javne navzočnosti omenjenih vsebin bližje tistemu v Sovjetski zvezi kot, denimo, v Nemški demokratični republiki ali na Madžarskem, da o Poljski sploh ne govorimo (Gockel 1990). Tudi med Slovenijo in Hrvaško so bile na omenjeni točki precejšnje razlike (Akmadža 2013; Pacek 2023, 447ss.). Cerkev so morda še bolj zaznamovale čisto fizične posledice medvojnega in povojnega komunističnega nasilja (Griesser Pečar 2005). Tu so sicer obstajale razlike med stanjem v ljubljanski škofiji in tistim v lavantinski, iz katere je izhajal Rajhman (2010). V lavantinski škofiji je bilo recimo žrtev okupatorjev med duhovniki več kot komunističnih, v ljubljanski je bilo povsem drugače. Med drugim je bilo tako zato, ker so nemški okupatorji z območja Štajerske (in Gorenjske) pregnali veliko večino duhovščine, tako da vojnega dogajanja večinoma sploh ni doživljala na slovenskem ozemlju. A morebitno pričakovanje, da bo zaradi navedenega odnos komunističnih oblastnikov do lavantinske duhovščine po vojni drugačen, se je v celoti izkazalo za neupravičeno (2010). Zato ni bilo umestno niti pogosto poudarjanje dihotomije med ljubljansko in lavantinsko zgodovinsko izkušnjo v krogu škofa Vekoslava Grmiča kot nekakšnega naravnega stanja (Maver 2019).

Znotraj katoliške skupnosti pa so do javne besede prihajali predvsem predstavniki sorazmerno ozkega nabora pogledov, ki nemara niso bili niti večinski. V prvi vrsti je šlo za miselni tok, ki je že pred drugo svetovno vojno kazal naklonjenost do marksističnega miselnega blaga in je bil zato v povojnih razmerah najbližji predstavam vladajočih socialističnih struktur o družbi (Maver 2019, 89–90). Seveda so bili njegovi zagovorniki zaradi svojih pogledov v obnebu predvojnega katolištva, kjer je kljub precejšnjemu naboru mnenj prevladovala drugačna usmeritev, deležni odrinjanja na rob in celo omejitev. To je morda še nekoliko okrepilo vsaj začetno bližino povojnim oblastem in dajalo municijo za njihov zadržan odnos do konkurenčnih miselnih smeri iz predvojnega obdobja, ki so bile po vojni v glavnem obsojene na javni molk. A celo ob izhodiščni idejni sorodnosti je bilo potrebne pri javnem oglašanju veliko previdnosti. Tudi ob Rajhmanovih besedilih se človek vsaj tu in tam vpraša, ali je kakšna zaostrena misel in zlasti kak navedek res sad notranjega prepričanja ali se je v besedilu znašla zato, da bi omogočila (gladko) objavo celote (o tem vprašanju nasploh: Valenčič 2001, 145–146; Maver in Ravnikar 2017, 795–796). Tukaj človeku najprej pride na misel pogosto Rajhmanovo navajanje Edvarda Kardelja. Tako v oceni pomena slovenske reformacije v prispevku o Lutru in Slovencih povzame Kardeljevo misel, po kateri naj bi zaradi delovanja reformatorjev slovenski človek »prvič začutil, da more z lastno nadarjenostjo doseči svojo kulturno in politično zrelost, tudi v okviru Cerkve« (Rajhman 1984, 22; navedeno po Kardelj 1970, 186).

2 Rajhman o Kopitarju in Dajniku

Po tej nekoliko daljši opombi pod črto naj se posvetim nekaterim podrobnostim teologovih razmislekov o slovenskem 19. in 20. stoletju. Njegov pogled na Jerneja Kopitarja je nedvomno zanimiv. V tekstu, posvečenem Petru Dajniku v *Časopisu za zgodovino in narodopisje*, podčrta Kopitarjev pomen za štajerskega duhovnika in jezikoslovca in potegne jasno črto med zgodnjim Kopitarjevim predlogom, naj bi se sleherno (slovensko) narečje oblikovalo v knjižni jezik, in njegovimi poznejšimi nazori (Rajhman 1970, 302–303). Izrazil je celo mnenje, da je slovničar »tudi poleg Dobrovskega duhovni oče dajničice« (Rajhman 1970, 303).

Za Rajhmanovo razumevanje Kopitarja je pomembnejši prispevek o razmerju med avstroslavizmom in katolištvom pri dunajskem dvornem knjižničarju. Tukaj vsaj malo preseneti jedka ocena Kopitarjeve verske vneme, ko Rajhman ugotavlja: »Sicer pa je bil njegov katolicizem umetna tvorba. [...] Tako je Kopitar podredil vero državnim in svojim kulturnopolitičnim idejam.« (Rajhman 1977, 206) V nadaljevanju svoje mnenje podkrepi, saj razmišlja o tem, da Kopitarjevi obrati na verskem področju od liberalnega katolištva do verske restavracije obdobja poznega Franca I. niso bili sad dejanskega razvoja njegovih verskih prepričanj, marveč naj bi z njimi zgolj sledil spremembam v avstrijski državni politiki (Leeb idr. 2003, 363ss). Pri tem se naslanja na svojega priljubljenega vodnika po slovenskem 19. stoletju, Ivana Prijatelja, ter celo vzame za svojo njegovo zaostreno presojo: »Kopitar je torej tudi kot vernik samo Avstrijec, državni vladni vernik.« (Rajhman 1977, 207) V celoti zadržan je teolog tudi do jezikoslovčevih prizadevanj za uveljavljanje uniatstva, saj po njegovem mnenju »to pomeni spet, da je Kopitar izkoristil katoliško zavzetost za uniatsko vprašanje v smislu avstrijskih državnih interesov« (207). Pohvali pa vsaj njegova opozorila v Rim o težkem položaju ukrajinske uniatske duhovščine, ki ji rimskokatoliški sosede velikokrat niso dali dihati.

Treba je sicer dodati, da ob koncu besedila v *Znamenju* Rajhman poudari mnogoplastnost Kopitarjevega lika. Vendar se zdi njegov pogled nanj po eni strani v skladu z njegovim siceršnjim razumevanjem razmerja med pripadnostjo (in zvestobi) narodu oziroma državi na eni in Cerkvi na drugi strani, po drugi strani pa vodilni slovenski trubarolog očitno vidi nekatere osebnosti 19. in zgodnjega 20. stoletja precej statično, o čemer bo še nekaj govora. Zato si težko predstavlja premike v prepričanjih. Vsekakor pa je Rajhmanov prispevek o Kopitarju iz *Znamenja* dragocen za osvetlitev slovensko-ukrajinskih stikov v prvi polovici 19. stoletja.

Ker je članek o Dajniku vsaj deloma namenjen drugačnemu občinstvu, ga odlikuje precejšnja znanstvena akribija. Teolog natančno osvetli genezo Radgončanove slovnice in s precej citati osvetli njegove stike z jezikoslovci prvih desetletij 19. stoletja (Rajhman 1970, 297–309). V drugem delu prispevka oriše tisto, čemur bi lahko rekli »vzpon in padec dajničice« (Jesenšek 2024, 132–137), ne da bi se do celotnega procesa posebej opredeljeval. Dajnkovo »trmo« večkrat pojasnjuje z okoliščino, da je vseskozi

ostajal predvsem Štajerec. Nazadnje je Rajhman neuspeh dajničice pripisal dvema glavnima okoliščinama:

Morda je za Dajnkov neuspeh kriva predvsem njegova prevelika samozavest. [...] Misli je, da bodo tako kot njega in njegove knjige sprejeli tudi njegov črkopis. Na drugi strani je kriva njegovega neuspeha metelčica, ne toliko, ker je bila strokovneje sestavljena in je ugajala predvsem slovenskim filološkim sladokuscem, ampak preprosto zaradi svojega enako nepričakovanega prihoda kot dajničica. (Rajhman 1970, 312)

3 Protestantizem v viharju kulturnega boja 19. in 20. stoletja

Kar se tiče dejavnosti slovenskih protestantov v 16. stoletju kot netiva kulturnega boja med Slovenci na prelomu iz 19. v 20. stoletje (Vitorović 2006; Rifel 2008), se Rajhman v prispevku z naslovom *Luter in Slovenci*, priobčenem v *Bogoslovnem vestniku* ob obeleževanju petstoletnice Lutrovega rojstva, znova najbolj navdušuje nad oceno Ivana Prijatelja iz besedila iz leta 1908, napisanega prav ob štiristoletnici Trubarjevega rojstva (Prijatelj 1908). Posvoji predvsem predhodnikovo misel, da bi morala iz vrelca reformacije zajemati tudi Katoliška cerkev na Slovenskem, kar sam aktualizira z navezavo na drugi vatikanski koncil in pokoncilsko prenovno: »Mislim, da bi morala Prijateljjev esej po koncilu znova brati, ga brati kritično in ob njem razmisliti svoje naloge v senci neke naše preteklosti.« (Rajhman 1984, 26)

Rajhman opozori še na pretežno pozitivno oceno delovanja Trubarja in tovarišev pri Antonu Martinu Slomšku, saj jim očita »razumljivo njihovo versko drugačnost, vendar zato njihovih zaslug ne manjša« (Rajhman 1984, 25). Mlajšim naslednikom lavantinskega škofa v katoliških vrstah oponese, da so razdaljo povečali, tudi zato, ker je (bilo) »za slovenski katolicizem petdeset let reformacije nekaj, kar je bilo treba opravičiti pred zgodovino in pred lastno vestjo« (25).

S tem v zvezi je Rajhmanova lastna ocena zgodovinske vloge slovenskega katolištva precej klavrna: »Dejstvo, da so Slovenci ostali katoliški kljub reformaciji, je lahko samo zgodovinsko naključje (po načelu *cuius regio*,

illius et religio), da pa so ostali Slovenci z narodno in kulturno prebujo ter se kot Slovenci vključili v evropski svet, je zasluga slovenskih protestantov.« (Rajhman 1984, 26) Tukaj bi se dalo marsikaj pripomniti, a ker vprašanje v jedru omenjenega razmisleka ni tema mojega prispevka, bi zgolj navedel domnevo, da je v njegovem ozadju še enkrat več za slovenskega trubarologa značilno razumevanje razmerja med narodno in versko pripadnostjo.

4 Rajhman o razmerju med versko in narodno pripadnostjo

S slednjim se je najizraziteje ukvarjal v pomembnem članku *Slovenski »Nacionalizem in krščanstvo«*, ki ga je objavil leta 1979 v *Znamenju*. V njem je pregledno orisal razvoj pogledov na hierarhijo vrednot ob vprašanju naroda v slovenski katoliški misli 19. in 20. stoletja. Vzporedno z navedenim je predstavil svoj pogled na nekatere ključne figure kulturnega in političnega razvoja na Slovenskem v tem obdobju. Ključni referenci sta zanj Goričan Anton Mahnič in Štajerec Janez Janžekovič, ki na neki način ponazarjata dva povsem različna pristopa k osrednjemu vprašanju prispevka. Mahnič naj bi po njegovem mnenju prevzel pojmovanje Luke Jerana, po katerem je »bistvo narodnosti vera, kajti vsi zunanji znaki narodnosti, jezik, kultura itd., obstoje naposled samo zato, da se more izraziti versko čustvo ljudstva« (Rajhman 1979, 400). Vpliv goriškega profesorja naj bi bil nato odločilen, da večina katoliških premišljevalcev o tem razmerju ni doumela pravilnega pogleda na obe vrednoti, kajti: »Do nasprotnega pojmovanja razmerja med narodom in vero in končno precedenice same se je dokopal šele po drugi svetovni vojni verjetno edini J. Janžekovič.« (Rajhman 1979, 403) V podobnem duhu je Rajhman Mahniču že leto poprej obesil večino odgovornosti za ločitev duhov ob koncu 19. stoletja: »Značilna za drugo polovico 19. stoletja je ločitev duhov, za katero utegne imeti največ zaslug Mahnič, čeprav so liberalci kazali precej razumevanja za težnje nasprotnne stranke, ko so izjavljali s Tavčarjem in Stritarjem, 'očetom slovenskega liberalizma', da so verni.« (Rajhman 1978, 385)

Dalo bi se verjetno reči, da je podoba škofa na Krku v Rajhmanovih besedilih nekako šablonska in statična, kot sem deloma zaslutil že pri njegovi podobi Kopitarja. Verjetno bi bilo od sorazmerno kratkih Rajhmanovih »izletov« v 19. in zgodnje 20. stoletje pretirano pričakovati vsaj bežno omembo Mahničeve kritike v Cerkvi v Avstriji še vedno prevladujoče

jožefinske dediščine kot izhodišča njegovega premisleka o zaželenem razmerju med narodom ali državo na eni in Cerkvijo na drugi strani. Kraševac je nedvomno sodil, da je bil avstrijski model tesne navezave obeh entitet neustrezen, zato je zlasti hotel zagotoviti avtonomijo cerkveni sferi (Mahnič 1912, 146). Vsaj delno to smer razmišljanja Rajhman nakaže, ko opozarja, da je nasprotovanju uvedbi slovanskega bogoslužja škofa Jakoba Missie »botrovala bojazen, da bi v imenu narodnosti predpisovali meje vere in Cerkve« (Rajhman 1979, 403). Pač pa bi bila v kontekstu teologove razprave o »nacionalizmu in krščanstvu« nedvomno dobrodošla kakšna refleksija Mahničevega ravnanja že na Krku in še zlasti ob koncu prve svetovne vojne, ko je za mnoge presenetljivo postal tako izrazit podpornik južnoslovanske prihodnosti Slovencev, da so njegove misli z veseljem povzemali tudi v mariborskem *Slovenskem gospodarju* (Maver, Juhart in Osojnik 2021, 594–595). Od domačega nadpastirja Mihaela Napotnika kakšnih izjav v podporo novi smeri namreč v letu 1918 ni bilo pričakovati (Maver 2020, 666–670).

Zanimivo je Rajhman kritičen tudi do Slomška in njegovega iskanja ravnotežja med vero in narodnostjo. Priznava sicer, da lavantinski škof zelo poudarja materni jezik, vendar mu očita, da je »preozko zajel smisel in pomen narodnosti ter tako zašel v pojmovanje narodnosti kot sredstva za doseg cilja« (Rajhman 1979, 401).

Pravilno naj bi, kot že rečeno, med katoliškimi predhodniki razmerje opisal dolgoletni profesor filozofije na Teološki fakulteti Janez Janžekovič. Rajhman nekako posvoji njegovo sintezo, oblikovano ob izteku druge svetovne vojne: »Nam (katoličanom) je narod prvo. Najprej moramo živeti, potem moremo živeti krščansko.« (Rajhman 1979, 405; Pirc 1990, 121) S tem je hierarhija vrednot jasno postavljena. Vodilni slovenski trubadur pa razmišljanje sklene z značilnim dostavkom: »Gotovo ne bodo vsi soglašali s takšnim prikazovanjem dejstev, vendar bodo morali priznati, da je 'narodnostno vprašanje' tudi pri Slovencih in slovenskih kristjanih doživelo svoj vrh prav v narodnoosvobodilni vojni.« (Rajhman 1979, 406)

S takšnim razumevanjem slovenske preteklosti in zlasti odločilnih prelomnic 19. in 20. stoletja se Rajhman razvidno umešča v tisti tok katoliške misli na Slovenskem, ki je, kot že nakazano, v javnosti po drugi svetovni vojni lahko ohranil vsaj nekaj skromne besede. Zaradi izvora njegovih

poglavitnih predstavnikov, od Božidarja Raiča preko Franca Kovačiča do Vekoslava Grmiča, bi ga lahko poimenovali »vzhodnoštajerski tok« (Maver 2019, 95–96). Rajhman se vanj po eni strani umešča s sklicevanjem na predhodnike, zlasti na Janžekoviča in tudi Božidarja Raiča, ki ga v enem od besedil prikaže kot pozitivni protipol »bojevitim fanatičnim katoličanom« s konca 19. stoletja (Rajhman 1978, 385). Najbolj pa ga na »vzhodnoštajerski tok« navezuje izrazito dajanje prednosti narodni predversko pripadnostjo, ki je morda celo osrednja skupna značilnost njegovih predstavnikov. Ravno tako Rajhman kot mnogi somišljeniki išče bližino s socialističnimi vsebinami, uradno zaželenimi v njegovem času, v čemer morda hkrati sluti priložnost za premagovanje ožin v katoliški skupnosti. V tem je spet blizu Raiču, ki je menil, da lahko ozkost večinskega toka v slovenskem katolištvu svojega časa preseže s tesno naslonitvijo na nastajajoče liberalno gibanje med Slovenci (Melik 2002, 475–80). Pri profesorju pastoralne teologije sočasno manjka za glavnino predhodnikov in vsaj deloma sodobnikov značilna navezanost na širši južnoslovanski okvir slovenske narodne uresničitve, kar je zelo izrazito pri Raiču in Kovačiču (Kovačič 1920, 153–157), razvidno pa še pri Grmiču. Morda je to vsaj deloma v zvezi z njegovim jasnim pritrjevanjem Trubarjevi odločitvi, da ne gre v širšo južnoslovansko avanturo, kakršno so si želeli njegovi nemški podporniki (Rajhman 1984, 23).

Sklep

Ob koncu se bom ustavil ob Rajhmanovem pogostem obžalovanju, da Cerkev na Slovenskem niti v sproščenosti pokoncilske prenove ne najde moči za predstavitev alternativnih konceptov v slovenski družbi. Zastavlja se mi vprašanje, ali ni k temu prispevalo tudi bolj ali manj zavestno odrekanje velikemu delu lastne katoliške dediščine. Ta je ob vseh negativnih plateh, med katerimi je Rajhman upravičeno izpostavil nezdravo navezavo katolištva na pripadnost zgolj eni politični stranki od konca 19. stoletja naprej (o čemer je pisal že Ignacij Nadrah: Nadrah 2010, 170–175), vendarle vsebovala veliko vznemirljivih pobud. A če je bila obrezana tako, da so od nje ostali samo tisti deli, ki so bili najbolj združljivi z uradno zapovedanimi vsebinami v slovenski socialistični družbi, se je manevrski prostor nedvomno zožil.

Reference

- Akmađža, Miroslav.** 2013. *Katolička Crkva u komunističkoj Hrvatskoj 1945-1980*. Zagreb: Despot Infinitus.
- Bizilj, Ljerka.** 1991. *Cerkev v policijskih arhivih*. Ljubljana: samozaložba.
- Dolinar, France Martin.** 2006. Die Kirche in Slowenien 1961-1990. V: J. Mikrut, ur. *Die katholische Kirche in Mitteleuropa nach 1945 bis zur Gegenwart*, 517-530. Dunaj: Dom Verlag.
- Goeckel, Robert F.** 1990. The Catholic Church in East Germany. V: P. Ramet, ur. *Catholicism and Politics in Communist Societies*, 93-116. Durham: Duke University Press.
- Griesser Pečar, Tamara.** 2005. *Cerkev na za-tožni klopi*. Ljubljana: Družina.
- . 2010. Lavantinska škofija v novi Jugoslaviji. *Studia Historica Slovenica* 10/2-3: 429-462.
- . 2016. Katoliška cerkev na Slovenskem leta 1945. *Studia Historica Slovenica* 16/2: 399-418.
- . 2017. Cirilmetodijsko društvo katoliških duhovnikov LRS in »ljudska oblast« med najhujšo represijo. *Bogoslovni vestnik* 77/2: 423-437.
- Jesenšek, Marko.** 2024. Dajnkov pokrajinski knjižnojezikovni in črkopisni načrt ter poskus prevajanja Svetega pisma. V: M. Jesenšek, ur. *Dajnkova monografija*, 117-155. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti.
- Kardelj, Edvard.** 1970. *Razvoj slovenskega narodnega vprašanja*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Kolar, Bogdan.** 2018. Odpravnik poslov mons. Silvio Oddi in katoliška Cerkev v Sloveniji. *Bogoslovni vestnik* 78/2: 557-590.
- . 2024. Ko je bila sumljiva tudi molitev. *Edinost in dialog* 79/2: 149-159.
- Kovačič, Franc.** 1920. Narodnostno načelo in mirovna konferenca. *Čas* 14/4-6: 137-157.
- Krajnc-Vrečko, Fanika.** 2019. Jože Rajhman (1924-1998), duhovni in pastoralni teolog, literarni zgodovinar trubarolog. *Edinost in dialog* 74/1: 111-136.
- Leeb, Rudolf, et al.** 2003. *Geschichte des Christentums in Österreich: Von der Spätantike bis zur Gegenwart*. Dunaj: Ueberreuter.
- Mahnič, Anton.** 1912. *Več luči!: Iz »Rimskega katolika« zbrani spisi*. Ljubljana: Katoliško tiskovno društvo.
- Maver, Aleš.** 2019. Leto 1968 v Cerkvi v Sloveniji in Vekoslav Grmič. *Edinost in dialog* 74/1: 83-101.
- . 2020. Med cesarjem in kraljem: Lavantinski knezoškof Mihael Napotnik v letu 1918 in po njem. *Acta Histriae* 28/4: 661-678.
- Maver, Aleš, in Anton Ravnikar.** 2017. Zastrta znamenja: Vprašanje disidentstva Katoliške cerkve v Sloveniji v času »vzhodne politike« in revija Znamenje. *Annales, Series Historia et Sociologia* 27/4: 793-806.
- Maver, Aleš, Dejan Juhart in Janez Osojnik.** 2021. Ecce quomodo moritur Iugoslavus: Smrt, pogreb in miselna zapuščina škofa Antona Mahniča. *Annales* 31/4: 589-600.
- Melik, Vasilij.** 2002. *Slovenci 1848-1918: Razprave in članki*. Uredil V. Vrtnjak. Maribor: Litera.
- Nadrah, Ignacij.** 2010. *Spomini in semeniška kronika 1941-1944 Ignacija Nadraha*. Uredil M. Ambrožič. Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije.
- Pacek, Dejan.** 2020. Lex specialis: Zakon o pravnem položaju verskih skupnosti v SR Sloveniji. *Bogoslovni vestnik* 80/1: 103-129.
- . 2023. *Od konflikta h kompromisu: Oris odnosa med državo in Katoliško cerkvijo 1966-1991*. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino.
- Pirc, Jožko.** 1990. Rimski katolik in ločitev duhov. V: E. Škulj, ur. *Mahničev simpozij v Rimu*, 109-126. Celje: Mohorjeva družba.

- . 1997. Cerkevni in duhovni tokovi. V: P. Vodopivec in J. Mahnič, ur. *Slovenska trideseta leta*. Ljubljana: Slovenska matica.
- Prijatelj, Ivan.** 1908. *O kulturnem pomenu slovenske reformacije*. Ljubljana: L. Schwentner.
- Rajhman, Jože.** 1970. Vloga Petra Dajnka v zgodovini slovenskega knjižnega jezika. *Časopis za zgodovino in narodopisje* 41(=6)/2: 296–320.
- . 1977. Kopitarjev avstroslavizem v luči njegovega katolicizma. *Znamenje* 7/3: 205–210.
- . 1978. Nova pota slovenske evangelizacije. *Znamenje* 8/5: 383–391.
- . 1979. Slovenski »Nacionalizem in krščanstvo«. *Znamenje* 9/5: 399–406.
- . 1984. Luter in Slovenci. *Bogoslovni vestnik* 44/1: 21–29.
- Škafar, Vinko.** 1999. In memoriam Jože Rajhman. *Bogoslovni vestnik* 59/1: 109–117.
- Valenčič, Rafko.** 2001. Zamolčani in preganjani: Cerkev in mediji. V: P. Kvaternik, ur. *V prelomnih časih: Rezultati mednarodne raziskave Aufbruch (1995–2000): Cerkev na Slovenskem v času komunizma in po njem (1945–2000)*, 139–160. Ljubljana: Družina.

Slovenska akademija znanosti in umetnosti
Academia scientiarum et artium slovenica

Razred za filološke in literarne vede
Classis II: Philologia et Litterae

Korespondence pomembnih Slovencev
Epistolae Slovenorum illustrium

11

Jože Rajhman

Pisma slovenskih protestantov
Briefe der slowenischen Protestanten

Znanstvenoraziskovalni center SAZU
Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede

Ljubljana
1997